

Redaktören har ordet

Det har förhoppningsvis blivit vår trots dåliga tider. När kriserna breder ut sig och ekonomin kärvar drabbas alla sektorer. Eller kan det vara så att det kan leda till viss insikt och förståelse för dem som lever under mindre gynnsamma omständigheter?

Troligen är svaret både och, vissa hamnar i desperation och känner sig mer eller mindre tvungna att begå brott eller ge upp- gå under. Medan andra släpper lite på den materiella hysterin och slutar jämföra och jaga status till varje pris.

Många blir väldigt irriterade när jag hänvisar till den bibliska berättelsen om kamelen och nålsögat, även om jag inte tror att det ett synålsöga åsyftas så pekar den på ett mycket viktigt förhållande. Nämligen att det är mycket svårare att se bristerna hos sig själv och samhällssystemet om man har en massa prestige och gods att försvara.

Jag är åter igen mycket tacksam över att ha fått inneha rollen som redaktör och jag hoppas att få finnas kvar även om jag släpper huvudansvaret.

Gunnar Marnell startade tidskriften på 40-talet och han blev något av en mentor för mig på 90-talet och vi blev också goda vänner de sista 10 åren av hans liv, arvet känns viktigt. Föreningen Skyddsvärnet som varit min arbetsgivare i 35 år har övertagit mycket av rollen som debattanordnare, må bägge funktionerna leva vidare.

Tack Norman Bishop för att du reflekterar och är med och påpekar saker. Vi har själva valt ett inlägg av Gudni Stefansson som motvikt till Peter Irvells kritiska synpunkter på påtvingad religion inom offentlig vård och behandling genom 12-stepsprogrammet.

Lars Ekstrand som i början av min redaktörskarriär var en flitig och uppmuntrande skribent, har ombedd inkommit med en mycket tänkvärt inlägg vars teser jag helt delar och som skulle kunna vara mitt testamente.

Jag har försökt ha en öppen hållning till vad som tas in i tidskriften och språkligt är det en mycket grannlaga uppgift att ha synpunkter på hur andra skriver. Så länge man inte sysslar med direkta personangrepp har vi tillåtit en kritisk och lite vildvuxen flora.

Om det nu är en överrepresentation av utlandsfödda eller unga andra generationen i våra anstalter så är det ett stort misslyckande vad gäller vår förmåga att integrera. Isabella Canow har bidragit med en generell sammanställning av vissa kulturella skillnader som är mycket intressanta och förhoppningsvis kan vidga våra perspektiv.

Tack alla som har bidragit i detta och i tidigare nummer.
Som helhet har det varit förbaskat kul.

Stockholm den 26 april 2009

Lars Metelius
lars.metelius@swipnet.se

Ett kriminalvårdsinspektorat

Artikeln har skrivits av f.d. chefen för Europarådets brottslighetsavdelning och kriminalvårdens utvecklingsenhet och efter pensioneringen för 20 år sedan fortfarande vetenskaplig expert åt flera av Europarådets expertkommittéer.

AV NORMAN BISHOP

Trots att det har funnits rekommendationer från FN och Europarådet om inrättandet av ett oberoende fängelseinspektorat sedan 1957 är det bara nyligen som Kriminalvårdens generaldirektör, Lars Nylén, har efterlyst en oberoende utredningsmyndighet för kriminalvården (DN Debatt, 12 november 2008). Nylén skriver att en oberoende utredningsverksamhet är nödvändig för att garantera ett rättmätigt förtroende för kriminalvårdens olika verksamheter. Men i sin artikel fokuserade Nylén mest på hur man skall kunna förebygga självmord på häkten. Han preciserade inte hur denna utredningsverksamhet skall organiseras och genomföras. I stället hänvisade Nylén till andra länders erfarenhet och återopade Kanadas Office of the Correctional Investigator samt en "Policia Penitentiaria" i ett ospecificerat land som exempel. Det är obegripligt vad Nylén hänvisar till med "Policia Penitentiaria". Den enda "policia penitentiaria" som jag känner till finns i italienska och

albanska fångelser och är benämningen på dem som i svensk kriminalvård kallas för vårdare. Självklart har denna yrkeskår ingenting att göra med en oberoende utredningsverksamhet. Och vill man lära sig av utländska erfarenheter ligger det närmare till hands att granska Englands legendariska inspektionsverksamhet

STANDARD MINIMUM RULES

Nyléns tankar bör nu ersättas med informerade funderingar på organisation och arbetsmetoder. I det syftet är det nyttigt att studera de rekommendationer som förekommer i FN:s Minimiregler för behandling av fångar, och kända på engelska som Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (härefter som SMR) och Europarådets europeiska fångelseregler, eller på engelska European Prison Rules (härefter som EPR). Och vill man lära sig av andra länders erfarenhet så ligger det närmare till hands att se på England som har haft ett legendariskt fångelseinspektorat sedan 1987.

SMR skapades under FN:s första världskongress om brott och brottslingar år 1955. Reglerna antogs formellt av FN 1957. Regel 55 i SMR lyder som följer:

Det skall finnas en regelbunden inspektion av fängelser och tjänster av kvalificerade och erfarna inspektörer som utsetts av en behörig myndighet. Deras uppgift skall i synnerhet vara att säkerställa att dessa institutioner förvaltas i enlighet med gällande lagar och förordningar och med syfte att genomföra målen för kriminalvården (min översättning).

Av olika skäl har SMR aldrig reviderats men år 1995 publicerades en kommentar till SMR av FN och Prison Reform International med titeln "Making Standards Work" ("Att få minimistandarder att fungera"). Sektion VIII av denna rapport handlar om det som kan anses som en bra tillämpning av Regel 55. Regelbundna och rimligen frekventa inspektioner av fängelser skall göras. De skall genomföras av kvalificerade och erfarna personer. Särskilda inspektioner skall göras varje gång någon extraordinär händelse inträffar, till exempel upplopp, strejk, våld, självmord, etc. Snabbt efter varje inspektion skall en rapport göras. I princip skall dessa rapporter vara offentliga handlingar även om det ibland inte går att publicera alla detaljer beträffande säkerhetsåtgärder. Framförallt skall inspektionsverksamheten vara oberoende och objektiv. I viss mån garanteras detta genom att rekrytera kvalificerade inspektörer. Men en större grad av oberoende nås om de rapporterar till en oberoende person eller myndighet och ej till chefen för kriminalvården. Detta är även en garanti att rapporterna följs upp. Problemet

att kunna garantera oberoende och skydda ett inspektorat från politisk påverkan illustreras av det som hände Englands Chief Inspector of Prisons, Sir David Ramsbotham under hans tjänstgöring 1995-2001. Ramsbothams uppriktiga men helt objektiva kritik av fängelsesystemet blev politiskt obekvämt för den dåvarande Home Secretary (motsvarar justitieminister) som Ramsbotham måste rapportera till. Ramsbotham fick inte möjligheten att fortsätta som Chief Inspector. Lyckligvis är hans efterträdare, Anne Owers, en lika orädd och uppriktig chef för inspektoratet. Senaste tiden har Home Office föreslagit att inspektoratet skall avskaffas. Detta förslag har orsakat en storm av protester som har lett till att House of Lords (Englands högsta beslutande organ) fick besluta i frågan. Förslaget har förkastats. Denna historia visar vikten – men även svårigheten – av att säkra ett inspektorat från politisk attack. I Sverige kan jag tänka mig att ett blivande inspektorats oberoende bäst garanteras om det blir ansvarigt till riksdagen genom rapporter till justitiekommittén.

FÖREBYGGA ORIKTIG BEHANDLING

För att återgå till FN:s anvisningar, kontakt skall också upprättas med de internationella inspektionsorganen. Slutligen betonas att syftet med inspektioner inte enbart är att upptäcka alla former av oriktig behandling av fångar, både som individer och som grupp, men att förebygga dem. I det syftet bör ett nationellt inspektorat samarbeta med, bl a Europarådets Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (vanligtvis kallade "tortyrkommittén" eller CPT). Europarådets europeiska fängelseregler (EPR) antogs först 1973. Vid den tiden ansåg Europarådets europeiska kommitté för brottslighetspro-

blem, på engelska European Committee on Crime Problems(ECCP), att med bl a stöd i beslut om fängvårdens praxis av den europeiska domstolen för mänskliga rättigheter kunde man utforma strängare kriterier för Europa än de som fanns i FN:s SMR. Förändringar i brottslighetens karaktär, fångpopulationen samt synen på de rättigheter som fångarna skulle behålla ledde till revideringar av EPR 1987 och igen 2006. Alla versioner av EPR har emellertid betonat vikten av en oberoende inspektionsverksamhet. I den senaste (2006) versionen handlar Regel 93 om inspektioner- och uppföljningsverksamhet och lyder: Förhållanden beträffande frihetsberövande och behandling av fångarna skall granskas av ett oberoende organ vars slutsatser skall vara offentliga. Sådana granskningsorgan skall uppmuntras att samarbeta med de internationella organ som har rätt att besöka fängelserna (min översättning).

STARKA MORALISKA SKÅL

Både SMR och EPR är utfärdade som rekommendationer och är formellt av den anledningen inte bindande för en regering. Detta används ibland som argument för att inte följa reglerna. Men inom Europarådet krävs ett enhälligt beslut för att Ministerkommittén skall anta en rekommendation till medlemsstaternas regeringar. Om endast ett lands representant röstar emot kan rekommendationen inte antas. Följaktligen kan man säga att eftersom alla regeringars representanter har röstat för en rekommendation föreligger det starka moraliska skål för att vägledas av de principer som läggs fram i rekommendationen.

Den svenska regeringens representant i Strasbourg har alltid röstat för de olika versionerna av EPR och aldrig lagt fram

en reservation till någon av de europeiska fängelsereglerna. (Detta har Danmarks regering gjort beträffande läkarens uppdrag vis-à-vis fångar under isoleringsstraff). Det är märkligt att den svenska regeringen har röstat för alla versioner av EPR men hittills aldrig har fullföljt den viktiga regeln om ett oberoende inspektorat. Något tillspetsat kan man säga att den svenska regeringen har stött i Strasbourg det som den har nonchalerat i Stockholm. Jag noterar att även Lars Nylén i sin artikel inte nämner vid ett enda tillfälle de europeiska fängelsereglerna och regel 93 om inspektionsverksamhet. Inte heller verkar svensk kriminalvårdspersonal väl informerad om Europarådets olika rekommendationer om fängelseverksamhet i allmänhet och om de europeiska fängelsereglerna i synnerhet. Dessa brister bör repareras snarast.

FÖREBYGGANDE MEKANISMER

FN:s underkommitté om förebyggande av tortyr och inhuman eller förnedrande bestraffning eller behandling gjorde sitt första besök i Sverige i mars 2008. Denna underkommitté har kommit till på grund av det frivilliga tillägget (på engelska "Optional Protocol") till FN:s konvention mot tortyr och inhuman eller förnedrande bestraffning eller behandling. Sverige har ratificerat detta tillägg. Underkommitténs uppdrag är särskilt inriktade på inrättandet av "national preventive mechanisms" (nationella förebyggande mekanismer) som skall förhindra att de intagna behandlas eller bestraffas på ett otillbörligt sätt. I det sammanhanget har den svenska regeringen meddelat FN vid ratificering att en oberoende inspektionsverksamhet förekommer genom justitiekanslern och justitieombudsmannen. Men under underkommitténs besök förnekade både JK och JO att så är fallet. De påpekade att deras verksamhet

beträffande fängelserna främst består i att ta itu med klagomål mest från de intagna samt att de saknade kvalificerad personal och ekonomiska resurser för fängelseinspektioner. Underkommittén påpekar i sitt utkast till besöksrapporten att utifrån vad som har kommit fram under besöket har den verksamhet som bedrivs av JK och JO en reaktiv karaktär och inte den proaktiva karaktär som bör karakterisera en

nationell förebyggande mekanism .

Den svenska regeringen har uppmanats att överväga denna fråga och att rapportera om resultatet till underkommittén. Så efter många år av likgiltighet verkar det som om det finns förhoppningar att en oberoende inspektionsverksamhet skall komma till stånd. Därmed kan de många bra momenten i svensk kriminalvård uppmärksammas och utvecklas samt otillbörlig politik och praxis upptäckas och förebyggas.

Norman Bishop
norman.bishop@telia.com

Säkerhetschefen reagerar på Tfk

”Flera av de kriminalvårdare jag känner säger att den nuvarande kriminalvårdspolitiken är livsfarlig”. ”...” byta ut GD till en polis och ge direktiv om att höja murarna, dvs bygga rymningssäkra fängelser utan att bry sig om att vi faktiskt haft successivt minskad rymningsfrekvens...”. Så står det i inledningen till förra numret av Tfk.

Flera av de kriminalvårdare jag känner, inklusive undertecknad själv, tycker att den kriminalvårdspolitik vi förde för knappt fem år sedan var, inte livsfarlig för det är att överdriva, men farlig. De har inte glömt bort att vi inom loppet av några månader hade tre väpnade, högdramatiska och oerhört farliga rymningar/fritagningar från tre av våra säkraste anstalter. Personal togs som gisslan, blev beskjutna, och det hela kulminerade med ytterligare en gisslantagning på hösten som var en hårsman ifrån att en kollega skulle ha berövats livet. Flera av de inblandade lider ännu av siktorna efter detta. Någon har inte kunnat komma tillbaka till ett fungerande arbete hos oss.

GENERALDIREKTÖR FICK GÅ

Allmänheten förlorade förtroendet för oss. Vi minns. Media förlorade förtroendet för oss. Det kan vi ta. Politikerna sa sig ha förlorat förtroendet för oss och tog billiga poäng. Regeringen fick kalla fötter. En

justitieminister var nog nära att få gå. En generaldirektör fick gå – oförskyllt. Den skulden är vi andra som borde dela – inklusive några av de som öppet eller fördolt eldar på debatten i dag. Sanningen är ju den att den utvecklingen som då var inte hade sin motsvarighet någonstans i världen.

Ska man då inte dra slutsatser? Är det vettigt att sticka huvudet i sanden? Eftersom jag tillhör de som drivit säkerhetsutvecklingen under åren är mitt svar väl ganska klart. Sedan hör det till saken att om en tiokampare har problem med –sägkastgrenarna måste han träna på spjut och diskus och i vart fall temporärt ägna mindre tid åt hoppgrenarna eftersom de ju redan fungerar bra. Är det förstäligt?

EVIDENSBASERADE METODER

Samtidigt är det så att den satsning som gjorts inte bara handlar om säkerhet. Vår inriktning på evidensbaserade metoder enligt What Works ligger fast och har förstärkts. Vi har satsat omfattande resurser på att utveckla arbetet med bl.a. kontraktsvård, verkställighetsplaner med frivården som samordnare, klientutbildning och yrkesutbildning, arbetsdrift, brotts- och missbruksrelaterade program (BoM), självförvaltning och utslusningsåtgärder. Dessutom är personalen mer välutbildad än någonsin tidigare. Vi har äntligen hunnit ikapp och utbildar nu, ofast, innan vi

anställer.

Tidskrift för kriminalvård är en aktningensvård produkt och det vore synd om den inte fick fortleva. Den ska vara debattglad och öppen – men vi behöver inte stolligheter för att föra debatten. Det har sagts så mycket tokigt, från Guantanamo-liknelser till att vi förlorat humanismen och de mänskliga rättigheterna, att hälften vore nog. Det har inte gått ut några sådana direktiv. Aldrig har vi undervisat så mycket i de frågorna som nu. Aldrig har etikfrågorna varit mer i fokus än nu. Sedan kan det naturligtvis bli bättre.

NÅGRA KONKRETA FRÅGOR FRÅN SENASTE NUMRET.

Liknelsen mellan vår KUT-organisation och klienternas organisationer är väl rätt sorglig. All vår personal undervisas på något sätt om underrättelseverksamheten. Den är ju rätt ny så det kan bli bättre. De som behöver har insyn. Vi är flera som har det. Att lämna ut vad den hittar vore väl rätt dumt, eller? Jag kan försäkra att praktiskt taget varje vecka undviks våldssitua-

tioner mellan intagna och mot personal, tack vare KUT:en. Våldet har minskat. Rymningarna fortsätter att minska. Vid den tid redaktören refererar till var siffrorna fortfarande överlägset sämst i vår del av världen.

Urinproven: inget har förändrats. De lämnas på samma sätt som för åtminstone 25 år sedan. Men nu startar vi försök med analys av svett och saliv, som är mindre kränkande. Telefonerandet: Ja, vi jobbar hårt på att hitta andra former men har inte löst det ännu. Författaren kanske har ett förslag som våra experter inte hittat? Avsikten med reglerna som finns är ju inte att trakassera. Avsikten är att hindra en del intagna att trakassera – sina brottsoffer och medfångar. Att hindra att storskalig brottslighet fortsätter att bedrivas inifrån anstalt. Att skydda vår personal och en del anhöriga. Är inte det viktigt? Är inte det också humant?

Hoppas Tidskrift för kriminalvård fortsätter att leva.

Christer Isaksson
Kriminalvården Huvudkontoret
christer.isaksson@kriminalvarden.se

"Shift happens"

- Förändring är möjlig men oförutsägbar

AV PER ALVANT

Forskning om gener, riskfaktorer, kriminella karriärer och vändpunkter är idag viktiga instrument för att förstå varför vissa personer blir kriminella. Men vad kan egentligen den samlade kriminologiska kunskapen säga om hur en person kommer att handla i framtiden utifrån vad vi vet om personen idag?

Tänk dig att du har tio tonåringar framför dig som samtliga hamnat snett och som beter sig destruktivt. Du får nu i uppgift att peka ut vilka som kommer att fortsätta att bryta mot samhällets normer också när de blivit vuxna. Svaret är att, även om du får använda dig av den samlade vetenskapliga kunskapen om gener och kriminella karriärer, kommer du inte att kunna peka ut rätt personer. Det forskningen kan visa är att det kommer att gå riktigt illa för tre eller fyra av dessa ungdomar. De övriga

sex eller sju personerna kommer att bryta sig ur den onda cirkeln av våld, missbruk, olagliga affärer och andra självdestruktiva beteenden och bli mer eller mindre samhällsnyttiga medborgare, men exakt vilka är på förhand omöjligt att förutsäga.

Terrie E Moffitt är en av världens ledande forskare inom området brott och mänsklig utveckling. 2002 publicerade Moffitt och hennes forskarkollegor en uppmärksamman rapport i tidningen Science. Rapporten beskrev samspelet mellan den omgivande miljön och den genetiska dispositionen hos misshandlade barn. Moffitt undersökte den gen som styr utsöndringen av enzymet monoamine Oxidase A, MAOA, ett enzym som reglerar mängden av olika signalsubstanser i hjärnan, bland annat serotonin.

Pojkar med låga halter av enzymet MAOA och som också blir misshandlade utvecklar ofta en antisocial personlighet och utför ofta våldsbrott som vuxna. I en motsvarande grupp med pojkar som blivit misshandlade, men vilkas gener producerade normala halter av MAOA, utvecklade mycket färre en antisocial personlighet.

Detta kan tolkas som att en ”rätt” upp-sättning gener innebär ett skydd mot framtida brottslighet. Analogt skulle då gälla att de som bär på denna gen med automatik kommer att utveckla en antisocial personlighet med förhöjd risk att begå brott. Men denna slutsats är felaktig, enligt Terrie Moffitt.

- Mina studier visar att den genetiska determinismen är fel. Antisociala gener leder inte till en antisocial personlighet. Det är endast om barnen som är bärare av dessa gener också behandlades illa och blir slagna som den genetiska sårbarheten blir relevant. Vilken effekt generna kommer att få bestäms alltså till stor del av upp-växtförhållanden och livsstil.

Dessa faktorer står under mänsklig kontroll. Det finns en överdriven rädsla i den offentliga debatten för att genforskningen ska visa att tidiga sociala insatser för barn är verkningslösa, säger Moffitt.

Många forskare är idag överens om att genetiska förutsättningar i kombination med kända riskfaktorer som exempelvis låg verbal intelligens, utagerande beteende, missbruksproblem och antisociala vänner, är goda prediktorer för att förutsäga

om en person kommer att hamna i kriminalitet. Men hur mycket dessa riskfaktorer egentligen förklarar har ifrågasatts av de amerikanska forskarna Robert J Sampson och John H Loeb.

Sampson och Loeb har genomfört den mest långtgående studien i världen av kriminella personer och hur deras liv utvecklats över tid. Resultaten presenteras i den uppmärksammade boken *Shared beginnings, divergent lives – delinquent boys to age 70*. Undersökningen bygger på omfattande datamaterial med över 400 personer som är födda på 1920- eller tidigt 1930-tal.

Dessa personers liv har dokumenterats och följts upp över en tidsperiod på 50 år. För att komplettera undersökningens kvantitativa data har Sampson och Loeb sökt upp och intervjuat 52 av dessa personer som är kring 70 år i dag.

Personerna har fått berätta om vad som utifrån deras perspektiv utgjort ”vändpunkter” i livet. Författarnas slutsats är att dåliga uppväxtförhållanden inte kan förklara varför livet utvecklades så olika för många av dessa personer.

– Tidigt antisocialt beteende, dåliga ekonomiska uppväxtvillkor, dåliga resultat i skolan är inte tillräckligt för att förklara varför vissa blir kriminella över tid. Det samma gäller individuella förklaringsfaktorer som låg verbal intelligens, dålig impuls kontroll och svårt temperament. Det är inte tillräckligt för att förklara skillnader i livsutfall, säger Robert Sampson.

Denna tes illustreras i boken med de två personerna Michael och Arthur. Både Michael och Arthur kommer från socialt utsatta områden, är uppväxta i problemfamiljer och hade tidigt problem i skolan. Båda började i unga år att begå brott och blev tidigt dömda för kriminella gärningar. När Michael och Arthur intervjuades var båda i 65-årsåldern. Trots mycket likartade uppväxtvillkor hade deras liv utvecklats i motsatta riktningar. Arthur hade under sitt liv blivit gripen 45 gånger för brott, och i genomsnitt hade han suttit i fängelse omkring 39 dagar per år. Han hade ett digert kriminalregister som innefattar stölder, rån och misshandel, bland annat av ett minderårigt barn och var vid intervjutillfället indragen i en rättsprocess mot sin flickvän där båda anklagade varandra för våld.

Michael hade vid intervjutillfället varit gift över 40 år med samma kvinna. Han är far till fem barn, hade nyligen pensionerats från sitt jobb som arbetsledare inom bevakningsbranschen och var nöjd med sitt liv. Och det kanske mest slående är att Michael inte är lagförd för ett enda brott sedan tonåren.

– Jag var själv mycket förvånad över resultaten. Verkligheten visar att det är mycket svårt att uttala sig om hur det ska gå för personer om man tittar över tid, säger Robert Sampson.

Sampsons och Loeb's forskning visar att människor under ett liv ställs inför många vändpunkter och förändringar. Livshändelser som äktenskap, militärtjänstgöring och arbeten kan ha en stabiliserande effekt

och medföra att en person slutar att begå brott. Men fortfarande vet samhällsvetenskapen och kriminologin för lite om dessa "situationella val" som kan innebära vändpunkter, enligt Robert Sampson, som lite ironiskt säger att vad hans omfattande forskning visar är att förändring sker – "shift happens in life".

I en artikel i DN 2005 intervjuas forskarna Niklas Långström och Håkan Stattin. Där sägs, att man inom barn- och ungdomspsykiatri är överens om att de starkaste krafterna, både positiva och negativa, finns i barnens inre och i deras familjer. Vissa krafter drar dem neråt, andra drar dem uppåt.

– Mötet med en god människa kan förstås vara oerhört viktigt, säger den svenska barnpsykiatrikern Niklas Långström. Det kan hjälpa tonåringen att få ena benet upp över bassängkanten. Men många är så tyngda av andra omständigheter i livet att de behöver mer stöd för att orka ta sig upp. Andra saknar en egen vilja att bryta sitt farliga beteende. Det finns ungdomar som helt enkelt vill göra en kriminell karriär, som tycker att det antisociala livet är det allra häftigaste. (DN 2005)

I Sverige har Håkan Stattin tillsammans med tre amerikanska kollegor sammanfattat forskningen om vilka behandlingsmetoder i Europa och USA som är effektiva för kriminella tonåringar.

– För att minska antalet återfall i kriminalitet behövs metoder som involverar både familjen och skolan. Många inbegriper någon form av kognitiv beteendeterapi. Det viktigaste är att få ungdomarna

att sluta med droger. Missbruket fungerar som en motor för fortsatt kriminalitet som medför våld och spruckna relationer. Den som lyckas bryta bandet med drogerna har en chans att klara sig och reda upp livet. Men för de övriga är det väldigt svårt, säger Stattin. (DN 2005)

Tim Hope är professor i kriminologi i England. Han har arbetat på Home Office i England och utvärderat effekten av olika brottsförebyggande åtgärder.

– I grunden handlar mycket av samhällsvetenskapen om att fastställa orsak och verkansamband. Evidensbaserad är bra, men man måste också inse att även evidensbaserad har sina begränsningar. Försöken att få exakt kunskap om vad som fungerar är och förblir en fråga som ständigt kräver nya vetenskapliga svar. Vi blir bättre på att besvara frågan, men en helt säker kunskap kommer vi aldrig att få, säger Hope.

Per Alvant
per.alvant@bra.se
Tack BRÅ Apropå /3/2007
för rätten att publicera

Några reflektioner kring ansvar och ansvarslöshet

Författaren är lektor i företagsekonomi vid Gävle Högskola och har haft flera gästprofessurer, bl.a. i Berlin och Trondheim. Han är flitig kulturskribent i Gävle Dagblad och har medverkat i flera artiklar för Tfk. Han är också författare till böcker bl.a: Gravspegel. Ulrike Meinhofs efterlämnade fångenskap.

AV LASSE EKSTRAND

EKONOMIPROFESSORN

och samhällsdebattören Gunnar Adler-Karlsson (GAK) ger sig inte. I ”Ondskans biologiska ursprung” (Bokförlaget Arena) förfäktar han ånyo den tes som han med eftertryck har drivit länge nu: vårt handlande är biologiskt grundat, kan uteslutande förklaras med hänvisning till den genetiska uppsättning som vi anlände till jorden med. Det är därför meningslöst att söka efter ”subjektiva” avsikter och motiv, liksom att skuldbelägga och moralisera över oss.

Som biologiska, ”naturliga” varelser kan vi näppeligen ställas till svars. Inte ens för folkmord och andra skändligheter. Det är poänglöst att påstå att vi MEDVETET skulle vara ondskefulla, och sedan fördöma oss. Samvete, eftertänksam reflektion,

uppvaknande till förnuft och besinning? Bikt och religion? Uppfostran och vägledning? Ånger, bot och bättring? Blir meningslöst i detta perspektiv.

Våra gärningar är inte genomskinliga; mänskligt handlande är blint, i sämsta fall tragiskt. Om människan är ond, är hon det av naturen; det är inget hon VÄLJER att vara. Vi är inte långt ifrån de instinktsdrivna djuren i detta avseende. De väljer heller inte att vara grymma eller onda; någon valmöjlighet existerar helt enkelt icke.

Det som för ett antal år sedan kunde uppfattas som en kontroversiell, många ansåg det vara en reaktionär och samhällsbevarande tes, och som den gången väckte mycket mothugg och upprördhet, är det inte längre. GAK faller in i den biologiserande expertkören – och den är numera stark.

DEN BIOLOGISKT-DETERMINISTISKA förklaringsmodellen har varit framgångsrik, vunnit terräng på alla områden, erövrat det författaren Lars Gustafsson träffande har benämnt ”problemformuleringsprivilegiet”, trängt undan alternativa teorier och ansatser. Allt har reducerats till biologi: kriminellt beteende, psykisk ohälsa, intelligens och olydnad. Det gäller att ha haft tur i den biologiska given, när korten väl en gång fördelades. Annars ligger man, alltså redan på förhand och utan att kunna ändra på det, illa till. Man är förutbestämd till att sorteras, diagnostiseras och ”behandlas”. Av dem som naturen har varit mer generös mot.

Önskade GAK, i samtidens genetiskt färgade diskurs, framstå som kontroversiell och utstickande, borde han nog snarare ansluta sig till en **sociologisk förklaringsmodell**. Där vårt handlande ses i ljuset av vår bakgrund och uppväxt. Och utifrån den miljö vi har råkat hamna i.

Vi är enligt denna modell inte den genetiska uppsättningens, utan snarare samhällets olycksbarn. Sociologin – och det gäller även sådana sociologer som vill vara progressiva, om nu sådana längre finns – riskerar dock därvidlag att vara havande med samma farliga implikation som biologin: vi befrias från eget, personligt ansvarstagande.

Om allt vi gör är genetiskt styrt, är vi inget mer än spratteldockor som dinglar i naturgivna trådar. Å andra sidan: om allt kan ”skyllas” på dålig uppväxt eller klasstillhörighet, kan vårt handlande lätt definieras som förutsägbart, därmed indirekt ”hjälpa” den enskilde med bortförkla-

ringar och legitimering. Det kan inte gå annat än illa, givet en viss bakgrund. Vi är offer för den omgivande miljön, utsatta för ”social smitta”.

Studentledaren och sedermera samhällsteoretikern Rudi Dutschke växte upp i det svarta Tyskland som har hyst sådana sig från personligt ansvar frisvärande figurer som Adolf Eichmann; det präglade honom, men tog hans tänkande i en ljus riktning. Dutschke byggde, inspirerad av filosofen Ernst Bloch, sin syn på människan och samhället på övertygelsen att människan måste ”gå upprätt”. Människan är människa först när hon reser på sig och förvandlar sig till ett subjekt i världen.

YTTERST SETT BÄR VI SJÄLVA ANSVARET FÖR VÅRA LIV.

Ytterst sett bär jag och ingen annan ansvar för den spegelbild jag möter; jag har att möta min egen sökande blick och med den rannsaka mig själv. Ensam med, och gentemot mig själv, kan ingen företräda mig. Existensen saknar i denna, ansvarstagande mening ombudsmän. Och jag kan inte som Eichmann, vid rättegången i Jerusalem (dokumenterad av Hannah Arendt i klassikern ”Den banala ondskan”), skylla på att jag bara lydde order. Eller på att jag inte är stort sett bättre än ett djur.

Osökt kom jag att tänka på den för tidigt döde Dutschke (en förvirrad högerextremist sköt ned honom på öppen gata i Berlin och han dog så småningom i sviter av skadorna) och hans kamp, i teori och gärning, för människans myndigförklarande, när jag för en tid sedan debatterade med en engagerad kvinna som presenterade sig som ”radikalfeminist” och som talade sig varm för underbetalda, hårt arbetande

systar. Det gör även jag.

Men i radikalfeministens röst hörde jag något mer och som fick mig att reagera. Något som lät som "stackars" och tycka synd om, kanske behöva hjälpa. Varvid jag inflikade, att mig tycktes det som om hon behandlade sina medsystar nedlåtande och omyndigförklarande, objektgjorde dem. Tog ifrån dem deras egen vilja och förmåga att kunna agera och förändra dåliga sociala villkor.

Det föll naturligtvis inte i god jord. Jag beskylls för att vara en "nyliberal", avfärdades som naiv, en som inte förmår att genomskåda den obönhörliga "patriarkaliska könsordningen".

GÖRA MOTSTÅND MOT ORÄTTVISOR OCH FÖRTRYCK

"Det är synd om människorna", låter Strindberg Indras dotter medlidsamt yttra i "Ett drömspel". Jag skulle vilja omformulera och skärpa till det, efter att ha debatterat med kvinnan som etiketterade sig radikalfeminist. Det är synd om oss, men BARA om vi inte tar ansvar för våra liv. Det inbegriper icke minst att göra motstånd mot orättvisor och förtryck, när det måste göras. Att inte blunda. Inte legitimerade passivitet.

Man måste resa sig upp och gå upp-rätt, som Dutschke sade. Vara ett subjekt i världen. Inte SKYLLA på densamma, på "systemet" eller "strukturerna" – utan medvetet arbeta på att förändra det som måste förändras.

ATT TA ANSVAR

Under påsken, i skuggan av korset, samlas de kristna för att minnas den uppspikade som fullt ut tog sitt ansvar, som i tanke och gärningar levde efter den etiska maximen "Det ni gör mot en av dessa mina minsta, det gör ni mot mig". (Kan det för övrigt finnas en vackrare eller mer "elementär" riktlinje att följa?)

PÅ KORSET

Den korsfäste, i livet kompromisslöst och brinnande tempelstormaren som drev månglarna på porten (i dag är det väl skrupelfria bonusdirektörer och finansiella spekulanter som förtjänar att hårdhänt köras bort), förkroppsligade det som gäller oss alla: att leva är att ta ansvar; för mig själv, och för hur jag behandlar andra.

"Det som är botten i dig, är botten också i andra", skrev Gunnar Ekelöf. Att vara ett subjekt innebär INTE att bete sig egoistiskt och självförhärligande vända alla andra ryggen, tvärtom. Att vara ett subjekt innebär att jag inte skyller ifrån mig; att jag tar mig själv, och andra, på allvar.

Det är då inte längre synd om mig.

Lasse Ekstrand
Fil dr vid Högskolan i Gävle, författare mm
Department of Business Administration
led@hig.se

Kulturella skillnader till en del brott

Isabella Canow, fil.kand. och fil mag. är projekt anställd på Skyddsvärnet i Stockholm på medel från allmänna arvsfonden, för att kartlägga och bidra med kunskap vad beträffar etniska minoriteters behov vid sociala insatser. Hon påpekar att denna genomgång är schematisk och att oundvikligen dras med **grova generaliseringar**. Hon har tidigare gett ut en rapport om Stödpersoner och klienter med andra etniska bakgrunder åt RFS, Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare.

AV ISABELLA CANOW

I en del kulturer och/eller samhällen har man en annan attityd till en del brott än vad lagen säger. Dessa skillnader är kulturella och skiljer sig även från deras respektive länders lagtexter som egentligen oftast är byggda på västerländska modeller, framförallt Frankrikes och Englands rättsväsende, då dessa oftast var koloniländer.

En del av brotten som beskrivs nedan anses oftast i dessa kulturer vara utan gärningsman, utan offer och även utan vittne. Detta eftersom man inte upplever dessa som brott såsom vi gör i Sverige. Därför är det svårt att anmäla, utreda och bestraffa dessa brott. Det anses mera som en civil uppgörelse mellan två parter, två familjer eller två klaner.

Jag undviker att tala i termer av länder och stater, om det inte finns konkreta fall och föredrar att tala om kulturer eller religioner. Detta eftersom samtliga stater har lagar och rättväsende enligt västerländsk

modell, men det är allmänheten, familjerna och/eller klanen på den kulturella lokala nivån som bildar sina egna samhällen och som har sina egna attityder, värderingar och oskrivna lagar som de använder i första hand. Dessutom är de flesta stater utanför Västeuropa inte så homogena, vad gäller både etnicitet och religion och består av olika etniska minoriteter som är som små öar inom den nationella statens gränser, vilka inte är naturliga utan konstruerade av kolonialmakterna.

Naturligtvis är beskrivningarna nedan grova generaliseringar och begränsade till vissa lokala områden, befolkningsgrupper, klaner eller familjer, men de existerar och förekommer.

MISSHANDEL

Misshandel är ett av de brotten som är ganska vanligt förekommande i Sverige, finns i olika former exempelvis ringa och grov. Det är väldigt vanligt förekommande

inom familjen och bland missbrukare. Oftast får vi läsa om det i media och att det är vanligt förekommande i samband med det som media kallar krogbesök, vilket innebär att någon av de inblandade, oftast samtliga, var alkoholpåverkad. Det skrivs sällan om att någon även var påverkad av narkotika eller av andra syntetiska preparat vilket är vanligt bland ungdomar idag. I det svenska samhället anses misshandel vara ett hemskt och oacceptabelt brott. Allmänheten blir upprörd och media säljer bra på sina artiklar.

I många andra kulturer anser allmänheten för det mesta att det vi kallar misshandel är bara en uppgörelse mellan två personer eller två familjer (ungefär som i vildavästern). Man gör upp och sedan är alla nöjda eller så fortsätter man att göra upp vid senare tillfälle, men det är inget att besvära rättsväsendet med, det finns en sådan attityd bland många och är allmänt accepterad. Det vi kallar misshandel inom familjen är i många kulturer inget brott alls. Det anses vara en familjeangelegenhet som ingen har rätt att blanda sig i, det är helt privat. Den misshandlade familjemedlemmen har ingenstans att vända sig för att anmäla brottet heller, då det inte är något brott. Skulle någon ändå våga anmäla brottet till exempel i Sverige, eftersom det är brott här, då riskerar denna person att bli ännu mer misshandlad senare och inte bara av en utan av flera familjemedlemmar. Eller vad som av många anses vara ännu värre, att bli utstött av familjen, eftersom det anses att man har förrått sin familj. I många kulturer är det oacceptabelt att blanda utomstående i familjens privata svär, särskilt staten och rättsväsendet som oftast anses vara fiende.

HOT OCH FÖROLÄMPNING

Att hota och förolämpa är ganska vanligt i en del kulturer. Förolämpning kan vara jätte starkt och väldigt kraftigt, då man oftast hotar med att våldta eller utnyttja sexuellt ens närmaste kvinnor; mamman, system, dottern eller hustrun. Kvinnornas heder i ens omedelbara närhet används som offer och som verktyg i själva förolämpningen mot männen. Eftersom kvinnans heder är hela familjens eller klanens heder och det är männen som ska skydda och bevara hedern eller bestraffa för att hedern är kränkt. I krig används våldtäkt som straff mot männen som har ansvar över eller äger de våldtagna kvinnorna. En våldtäkt eller sexuellt utnyttjande som redan är genomfört kan aldrig göras "ogjort" vilket möjligen endast kan rentväs med blodshämnd och döden för den drabbade. Därför är även en verbal förolämpning eller hot redan otroligt starkt och används ofta i avskräckande syfte.

Verbala hot anses inte vara brott, men används i avskräckande eller förebyggande syfte. Det är vanligt att man på andra språk hotar med "Jag ska döda dig" "Jag ska slå ihjäl dig" etc, men att dessa inte uppfattas på blodigt allvar, då det är vanligt att man använder dem som vardagliga uttryck, mer eller mindre. Det är även vanligt att man uttalar dessa till sina barn, även ganska små barn och rätt så ofta, till och med dagligen som ett hot i förebyggande syfte, men att varken barnet eller den som hör detta hot uppfattar det som allvarligt eller seriöst. Man vill bara markera rent språkligt "att nu har jag fått nog", vilket det också uppfattas så av den hotade.

HATBROTT

Hatbrott anses inte vara brott i de flesta kulturer. Att hata en grupp på grund av sexuell läggning, etnicitet eller religion kan vara vanligt i olika perioder och områden eller samhällen, då man oftast är i strid med varandra. Att hata kollektivt är vanligt förekommande och inget märkvärdigt, ”De hatar oss lika mycket” brukar många uppleva.

MUTA/KORRUPTION

I Sverige finns inte korruption som brott i Brottsbalken utan företräds av mutbrott och bestickning som är den andra sidan av mutbrott. I de flesta kulturer och samhällen förekommer muta och bestickning som en del av uppgårelsen eller kulturen. Det är en del av den rådande normen. Man ska bjuda på något för tjänsten, även om vederbörande har sin lön för det och man ska ta emot gåvan och inte vara misstänksam. Det är väldigt vanligt att man har med sig något till doktorn, läraren och tjänstemän överhuvudtaget och det anses vara en gåva. Värdet på gåvan avgörs oftast av den förväntade tjänsten eller den socioekonomiska statusen givaren men även mottagaren tillhör. Detta är vanligt på alla samhällsnivåer och både inom den offentliga och den privata sektorn. Många svenska internationella företag är tvungna att medverka i gåvospelet utomlands annars riskerar dem dels att sära företaget som man förhandlar med, dels att missa hela affären.

FAMILJERÄTTEN

Nedan beskrivs några företeelser som är brott i Sverige, men oftast inte är brottsliga i andra kulturer. De är vanligt förekommande och är i första hand kulturberingade och oberoende av vilken religion som råder i området. Det finns regler för

familjerätten i samtliga religioner, men de är oftast kulturberingade på lokal nivå. Rättsväsendet i dessa länder väljer oftast att inte blanda sig i den privata sfären som är helig och isolerad från det offentliga. I en del länder, exempelvis Indien är det förbjudet att bränna änkorna eller kasta syra på sin fru, och myndigheterna har varit hårda och försökt avskaffa dessa beteenden, men de förekommer fortfarande. På samma sätt kämpar myndigheterna även i andra länder mot kulturberingade barbariska straff framförallt mot kvinnorna, men har svårt att komma åt det, då det är accepterat bland befolkningen, framförallt på landsbygden då det oftast inte finns några vittnen alls. Eller så vittnar samtliga falsk och det finns inte något brott eller gärningsman och offret är skadat av en olyckshändelse.

HEDERSMORD

Hedersmord finns inte som brott i de länder där det förekommer mest eller så anses det för det mesta som en olyckshändelse både av familjen och av rättsväsendet. Det är inte själva mordet som står i centrum utan familjens eller klanens heder. Med hedersbegreppet står hela familjens eller klanens anseende på spel och måste rentväs oftast genom blodhämd. Det är männen som ansvarar för hedern, men det är oftast kvinnorna som kan befläcka hedern. Det förekommer även att män kan skada hedern och de straffas också, men kanske inte alltid med döden såsom det är vanligt med kvinnorna. Även om det händer ibland att man skonar den ”skyldiga kvinnan” och låter henne leva så isoleras denna person från familjen och samhället och då blir döden en befrielse. Många begår självmord, förr eller senare. Livet i en total isolering blir outhärdligt till slut.

SKILSMÄSSA

Skilsmässa är tillåten i alla rättsväsenden, men kanske inte bland familjen eller klanen. I många kulturer är äktenskapet ett kontrakt mellan två familjer eller två klanen och en skilsmässa kan alltså skada relationen i hela samhället, på lokal nivå och därmed inte tillåtas. Detta gäller även om det är mannen som vill skiljas och inte enbart kvinnan. Naturligtvis är det betydligt svårare för en kvinna att skiljas om det inte tillåts av familjen eller hennes äkta man. Även det motsatta förekommer, det vill säga familjen eller klanen kan bestämma att det ska bli en skilsmässa av så kallade politiska skäl och då tvingar de fram en sådan till slut. Kvinnor i väst som har valt att skilja sig mot familjens eller äkta mannens vilja har fått det svårt och blivit totalt isolerade av sina egna familjer och landsmän, vilket inte sällan har resulterat i att de har valt att gå tillbaka till samma äktenskap och då även blivit bestraffade på olika sätt.

AGA

Att aga barn och hustru är fortfarande inget brott i världens majoritetsländer. Endast 24 länder har förbjudit aga mot barn i 170 länder är det tillåtet (enligt FN hösten 2008). Länder som det är förbjudet: Sverige (första landet i världen 1979, tack vare Rädda Barnets kampanj) Finland, Norge, Danmark, Island, Lettland, Tyskland, Nederländerna, Österrike, Ungern, Ukraina, Rumänien, Bulgarien, Kroatien, Grekland, Cypern, Spanien, Portugal, Israel, Nya Zeeland, Chile, Uruguay, Venezuela och Costa Rica. Fortfarande anser man att barn är föräldrarnas egendom. I många kulturer är denna attityd vanlig och består hela livet, det vill säga en pappa kan slå sin son och dotter oavsett hur gamla de är och

även om de är gifta. I de flesta kulturer ägs barnen även av hela stora familjen eller av klanen, vilket även innebär att alla har rätt att aga barnet.

Det är även tillåtet att aga sin fru eller syster oavsett hur gamla de är. De är en del av familjen eller klanen. Aga används oftast i uppfostringssyfte, men även som varning och i förebyggande eller avskräckande syfte. Samtliga män inom familjen och/eller klanen har ansvar för både barn och kvinnor i gemenskapen.

VÄLDTÄKT

Väldtäkt inom äktenskapet är relativt nytt brott även i Sverige, men samhället är överens om att detta är ett grovt och hemskt brott. I de flesta andra länderna är detta inte brottsligt. I och med det lagliga äktenskapet har den äkta mannen rätt till samlag med sin hustru. Det är sällan hustrur i dessa länder protesterar eftersom de är medvetna om den rådande attityden. De flesta männen accepterar ett nej vid sjukdom, huvudvärk m.m. På grund av detta är vissa situationer reglerade inom religionen eller kulturen, exempelvis det är inte tillåtet att ha samröre med sin fru då hon menstruerar, samt bestämda dagar före och efter en förlossning. Antalet dagar är olika inom olika kulturer. Dessa reglerade perioder brukar accepteras av männen då dem är reglerade inom kulturen eller religionen. Väldtäkt används även som en bestraffande och avskräckande metod mot den utsatta kvinnan, men även mot hennes manliga släktingar. Man våldtar inte bara den drabbade kvinnan utan även hela hennes släkt, klan eller till och med nation. I krig används väldtäkt systematiskt som straff och då talar man i termer om att hela nationen har våldtagits.

BARNÄKTENSKAP

Barnäktenskap förekommer lagligt i många länder och kulturer, eftersom attityden till vad som är myndighetsålder varierar. Förr i tiden var inte årtal viktiga. En kvinna var könsmogen då hon börjar menstruera och därmed är giftasvuxen. Samhället anser henne vara en kvinna och därmed är det tillåtet att gifta henne. Dessutom är det en börda för flickans familj att vaka över hennes sexualitet och oskuld och därför anses det vara bättre för alla parter ju tidigare hon gifts bort. En könsmogen ogift flicka är ett objekt som kan användas för att skada familjens anseende, genom våldtäkt eller genom att kidnappa henne. Vidare kan en annan klan eller familj som till och med är fiende kidnappa henne och gifta bort henne, vilket är förödande för flickans familj, oftast hämnas man genom blodhämnd. Naturligtvis offras även flickan i dessa familje- och eller klanfejder.

KULTURELLA BETEENDEN

Nedan följer några kulturbetingade beteenden och attityder som är viktiga inslag i den rådande normen både på individ- och gruppnivå och som kan underlätta förståelsen för de kulturella skillnaderna.

MEDLING

I många kulturer är det vanligt att använda medling som försoning mellan offer och gärningsman. Dels för att det oftast är hela familjer eller klaner som känner sig drabbade som offer, dels för att offret eller dess representanter anser sig ha mer nytta av en oftast ekonomisk kompensation för brottet eller skadan än att gärningsmannen ska sitta inlåst. Det är vanligt vid mord eller misshandel som har orsakat funktionshinder att offrets familj begär skadestånd av

gärningsmannen eller hans/hennes familj som kompensation. Har offret barn anser man att de bör få ekonomisk kompensation så att de kan klara av sin skolgång.

BARNUPPFOSTRAN

Hur man uppfostrar barn kan också vara kulturpåverkad. I många kulturer tillåts små barn att mer eller mindre bete sig hur de vill när de är små. Deras beteende är helt accepterat av samtliga och man ursäktar dem med att de än så länge är små och inte förstår. Förväntningarna och kraven på barnen växer ju större de blir. I tonåren ska de uppträda som vuxna och visa respekt till alla äldre samt ta hand om sina yngre syskon eller kusiner. Alla hjälps åt att ta hand om barnet samt att uppfostra den enligt rådande normer. Det är vanligt med många barn i samma familj eller hus-håll och därför hjälps alla åt. Barnen lär sig tidigt att härma sina äldre syskon eller kusiner och detta pågår tills de blir vuxna. Definitionen på vuxna är inte bestämt. Man förväntas lyssna och lyda sina föräldrar även när man är gift, för det mesta ska man lyda sina föräldrar och övriga äldre släktingar i princip hela livet.

I Sverige är det nästan tvärtom, man lägger möda på att uppfostra barnen i rätt och etikett redan när de är små. Normen för vad som är OK läggs ganska tidigt, exempelvis att äta vid matbordet, att sova i tid, vissa rutiner vid kvällsläggning etc. Sedan släpper man på kraven och uppfostran ju äldre barnet blir. Dels eftersom grunden redan har lagts, dels förväntar man sig att barnet ska kunna stå på egna ben mer och mer och på så sätt träna sig för vuxenlivet. I tonåren är de svenska ungdomarna ganska fria i jämförelse med ungdomar från kulturer utanför västvärlden.

IDENTITET

I Sverige uppfostras vi till en egen personlig identitet. Den rådande normen uppskattar personligheten på individnivå. Vi representerar endast oss själva. Vi är ansvariga endast för oss själva och våra egna personliga handlingar och beslut som vi själva fattar på individnivå. Ingen annan i vår omedelbara närhet kan anses vara ansvarig för våra handlingar, beteende och eventuella felsteg, misstag och brott. Rättssamhället åtar oss personligen för de felaktiga handlingarna och/eller brotten och vi ensamma gör rätt för oss och avtjäna till samhället den av samhället tilldömda straffet.

I många andra kulturer är personen en del av en grupp. Det kan vara en storfamilj, en klan eller ett samhälle på lokal nivå. Man uppfostras att vara en del av ett större sammanhang. Identiteten byggs upp på gruppnivå. Alla beslut, handlingar, beteenden grundas på gruppnivå och man är medveten om att man hela tiden representerar en hel grupp individer. Man är en kugge i kugghjulet och förväntas uppföra sig enligt den rådande normen. Alla avvikelser, felsteg och misstag kommer att drabba även övriga medlemmar och där-

med har de i sin tur rätt att besluta om och utföra kollektiva sanktioner. Dessa kan bestå av fysisk eller psykisk bestraffning. Männen brukar bestraffas inofficiellt eftersom de är representanter utåt i det offentliga. Kvinnor brukar bestraffas mer öppet i avskräckande syfte. Även brott som begås av enskilda individer kan få påföljder för samtliga medlemmar man representerar i kollektivet. Till och med rättsväsendet kan bestraffa flera medlemmar trots att endast en har befunnits skyldig, detta eftersom man följer rådande normer i samhället. Det eventuella utdömda straffet avtjänas inte till samhället utan till den drabbade familjen eller klanen. Eftersom man är en del av kollektivet så kan man inte vittna mot de egna om de är inblandade i ett brott. Det förväntas att man ska skydda sina egna och till och med vittna falskt om det är nödvändigt.

I muslimska länder där rättsväsendet följer sharia (islamsk lag) vad gäller familjerätt tillämpas den kristna eller den judiska familjerätten för medborgare som tillhör kristendomen eller judendomen, eftersom de skiljer sig från det muslimska påbudet i sharia vad gäller familjerätten.

Isabella Canow
isabellacanow@hotmail.com

Märta Gabrielsson är död

AV LINNÉA NYMAN OCH JOACHIM VOLCKERTS

Så har ännu en av kriminalvårdens starka profiler gått ur tiden. Jag lärde känna Märta Gabrielsson, då hon kom från Långholmen till frivården, där hon tjänstgjorde både vid Norra äldre- Södra äldre- och Södra ungradistrikten i Stockholm. Vid det senare var hon chef och styrde med fast hand och en självständig syn på kriminalvård och livet i allmänhet. En tid arbetade hon också vid Stockholms rådhusrätt som kriminalvårdens speciella kontakt med de många övervakarna och personundersökarna. Det var en tid, då vi ännu tilltalade varandra med titlar, och Märta hade för säkerhets skull en lista, där hon antecknade, vilka hon sade "du" till. Annars var hon ganska okonventionell och lät sig ogärna fastna i alltför formella och byråkratiska former. Hon gjorde även gästspel i kriminalvårdsstyrelsen, men sin väsentligaste insats gjorde hon vid Frivårdens Behandlingscentral, som hon startade och målmedvetet drev under många år. Det innebär, att hon blev en ganska central person i Stockholms frivård.

En person, som under dessa år kom henne nära och i hög grad uppskattade hennes säregna och speciella begåvning, är Joachim Volckerts.

Han skriver:

"Märta Gabrielsson är död. Hon avled vid nittiotvå års ålder i sitt hem utanför Lund. En stor personlighet har med henne gått ur tiden. Ursprungligen var hon utbildad till sjuksköterska och hon kom att ägna en stor del av sitt liv åt dem som levde sina liv på samhällets skuggsida.

Bland äventyren i hennes yrkesliv kan nämnas att hon blev utsänd av den dåvarande medicinalstyrelsen att närmare följa upp de oroande rapporter man fått om den läkare som var ansvarig för den s.k. legalförskrivningen av narkotika. Hennes iakttagelser fick nog ett avgörande inflytande på beslutet att stoppa denna famösa verksamhet.

I många år fick kriminalvården glädje av hennes utomordentliga kompetens, hennes sanslösa humor, bitska kommentarer och överlägsna intellekt. Jag lärde känna henne då jag ingick i den personalgrupp som i början av sjuttioalet byggde upp Frivårdens Behandlingscentral i Stockholms Frivård. Jag tvekar inte att utnämna henne till den klokaste och roligaste chef jag någonsin haft. Hon var avhållen av sina medarbetare. Det var lätt att bli förälskad i den anarkistiska grundhållning som parad med värme, sardoniska småleenden och oerhörd människokänedom lockade till ständiga verbala duster. Hon var en insiktsfull chef, något hon förenade med en otrolig förmåga som personalkurator när livet hade kört ihop sig för någon medarbetare. Samtalen med klienterna var alltid geniala och upplyftande.

Hon hade en säregen röst och en lika säregen diktion som lockade många av hennes medarbetare till tävlan om vem som kunde härma henne bäst.

Jag erinrar mig många middagar tillsammans med henne och hennes livskamrat Sonja. Jag upprätthöll kontakten med Märta under alla år genom att alltid ringa och önska God Jul. Dessa samtal medförde utan undantag att jag satt och skrattade för mig själv under någon halvtimme sedan jag lagt på luren.

Hennes bortgång fyller oss med sorg och saknad men också med glädje över att fått privilegiet att dela några viktiga år med henne.”

Linnéa Nyman
En av våra mesta frivårdchefer
linnea.nyman@delta.telenordia.se

Joachim Volckerts
Fd. regionspsykolog och mångårig medarbetare
på Frivårdens Behandlingscentral i Stockholm,
mm
joachim.volkerts@telia.com

Till de små högskolornas försvar

AV ALF RONNBY

Från flera håll riktas kritik mot de små högskolorna. Kritiken kommer från vissa professorer och lärare vid de stora universiteten och från universitetskanslern Anders Flodström (t.ex. Fokus nr 10/2008). Nu kommer Flodström m.fl. som argumenterar för elitskolor att bli bönhörda. Nyligen (vecka 6) röstade riksdagen för regeringens (Lars Leijonborgs - minister för den högre utbildningen) proposition ”Ett lyft för forskning och innovation”. Den innehåller riktlinjer för det statliga stödet till högre utbildning. Ett extra resursanslag ska gå till de topprankade universiteten och högskolorna, dvs. de vilka har flest disputerade lärare, flest publicerade vetenskapliga artiklar och flest toppresterande studenter. Detta gynnar de stora, topprankade universiteten.

Kritiken mot de små högskolorna gäller att lärarkompetensen är lägre på de mindre högskolorna och att resurserna ”smetas ut” så att kvalitén blir lägre i hela högskolan. Det betyder, enligt kritikerna, att institutionerna vid universiteten, där kritikerna finns, får mindre resurser än de önskar. Som stöd för kritiken används högskoleverkets rapport ”Hur har det

gått?” (Kvalitetsgranskning 2001-2006) och rankinglistor som gjorts av Sydsvenska Handelskammaren, Högskoleverket, några veteranprofessorer och Studentspeglens 2007. På dessa listor ligger Karolinska institutet, Handelshögskolan i Stockholm, KTH, Chalmers i Göteborg, Lunds universitet och Uppsala universitet i topp, medan t.ex. Mittuniversitetet kommer på 26:e plats av totalt 30 rankade. Anders Flodström kritiserar att vi har för många högskolor och universitet spridda ut över landet. Det ska vara färre och vi ska istället satsa på elituniversitet, som kan hävda sig internationellt i konkurrens med världens toppuniversitet typ Harvard, Yale, Cambridge och Oxford. (Fokus nr 10/2008)

Flodströms åsikter om den akademiska utbildningen stämmer med vad främst moderater brukar hävda (och ibland folkpartister). Enligt tidigare ranking efter akademiska meriter, ligger Handelshögskolan i Stockholm i toppen, följt av Karolinska institutet, Lantbruksuniversitetet, Lunds universitet, Chalmers och Uppsala universitet. Inga mindre högskolor – eller Mittuniversitetet – kommer bland de tio bästa. De kommer alltså att få mindre anslag. (Fokus 40/08 och 6/09)

Det är tack vare en socialdemokratisk utbildningspolitik vi idag har 39 universitet och högskolor spridda över landet. Detta är dubbelt så många som vi hade på 1970-talet, när studenterna strömmade till universiteten, och det har gett många fler ungdomar möjlighet att bedriva akademiska studier, vilket är positivt för landet. Här finns också en demokratispekt.

Det är tveksamt om det verkligen finns en "kunskapsklyfta" mellan olika lärosäten generellt. Kvalitén på utbildningar varierar inom de olika lärosätena och det vore mera relevant att göra en ranking av utbildningar istället för hela högskolor eller universitet. Den typen av ranking säger mera om traditioner som ger status och prestige än om faktiska förhållanden. Vissa institutioner får också status p.g.a. några kända profiler bland lärare och forskare som syns mycket i massmedia. Det behöver inte innebära att utbildningen är bättre än på annat håll. De bästa forskarna är inte alltid de bästa lärarna – om de över huvud taget vill undervisa.

Institutioner som fått hög status, drar till sig ett selektivt urval av begåvade studenter. Dessa presterar bättre, med eller utan överlägset bra undervisning. Eventuellt skapar de också en intressantare studiemiljö, vilket sas inte är utbildningens förtjänst. De som argumenterar för elituniversitet är mera ute efter status och prestige än vad som gagnar arbetslivet bäst. Det bästa kriteriet för om grundutbildningen är bra eller inte, är hur bra studenterna klarar sig i yrkeslivet – inte de poäng det inomakademiska kollegiet ger dem. Eftersom vetenskapen är vår tids religion, finns en tendens att de yrkesmässiga kvalifikationerna får stå tillbaka för det akademiskt värderade. Det

kan straffa sig när studenterna kommer ut i det praktiska arbetslivet. Endast ett fåtal studenter går vidare till forskningen, men kritikerna tycks mena att forskningen är det enda saliggörande.

Bredd i den akademiska utbildningen ger mångfald och tillgänglighet. Det medför att vi har större chans att få med de flesta studiebegåvningarna. Dessutom har vi genom detta höjt utbildningsnivån generellt. Utbildningseliten bidrar mindre till folkhushållet jfr med att utbildningsnivån höjts i hela landet. Det är en statistisk sanning, att då högskolorna dammsuger elevkullarna för att få så många studenter som möjligt, når inte alla studenter toppprestationer.

På de små högskolorna är den sociala studiemiljön ofta bättre jämfört med den anonymitet och alienation studenter kan drabbas av vid de stora universiteten. Vid de små högskolorna är det lättare att skapa en komplett studiemiljö med mera närhet mellan lärare och studenter och gemenskap inom studentkollektivet. Jämställdheten är ofta bättre, dvs. en jämnare fördelning bland studenter och lärare vad gäller andelen kvinnor och män, studenter från olika sociala klasser (strata) och studenter med invandrarbakgrund. Det sociala sammanhang i vilket lärandet sker spelar en viktig roll för den personliga utvecklingen hos studenten, men märks kanske inte i tentamensresultaten.

Ett problem som blivit mindre belyst i den aktuella diskussionen – som mest handlar om fördelning av resurser – är att utbildning håller på att bli en marknadsplats. Studenterna uppfattar sig som kunder i kunskapsbutiken. Där kan de välja

och vraka efter egna önskemål och preferenser – när de väl är inne. Kundorientering ligger i tiden och kunskapsbutikerna anstränger sig att locka till sig kunder genom trevligt förpackade varor med intresseväckande namn. Genom omfattande annonsering konkurrerar man med andra butiker om kunderna.

I detta system blir lärarna känsliga marknadsundersökare, som försöker läsa av vad som faller potentiella kunder på läppen. Marknaden styr och producenterna försöker leverera det för tiden gångbara. Studier har huvudsakligen blivit ett individuellt åtagande, en personlig investering

utan ett socialt sammanhang. Studenter ägnar mindre tid i undervisningsmiljön och kanske till och med struntar i att komma till föreläsningar. Med den här utvecklingen är det ett mindre problem att resurserna för undervisning minskat drastiskt. Att studenterna efterfrågar undervisning är inte samma sak som att de verkligen utnyttjar den och då spelar det mindre roll att det inte finns resurser till så mycket undervisning. Men även detta fenomen kanske hanteras bättre i den lilla högskolan, där den sociala studiemiljön ofta är tätare och bättre och kontakten mellan lärare och studenter mer personlig.

Alf Ronnby

Docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet,
men har tidigare arbetat 14 år vid Mitthögskolan.
alf.ron@telia.com

Notiser

Gratis för anställda inom rättsväsendet!

**THE STOCKHOLM CRIMINOLOGY
SYMPOSIUM 22-24 JUNI 2009**
www.criminologysymposium.com

**Förebygger medling återfall i
brott bland unga gärningsmän?**
En återfallsstudie av medlingsverksamheterna i Hudiksvall och Örnsköldsvik.

www.umu.se/soc/forskning

Staffan Sehlins avhandling där han konstaterar att medling minskar återfalls frekvensen bland unga förövare är nu framlagd och finns utgiven. (se sammanfattning på engelska i Tfk nr2-3-08).

**GRATTIS TILL UTMÄRKESEN
SVERIGES BÄSTA PERSONALTIDNING!**

Tfk vill också passa på att påpeka att vår kollega **Runt i Krim** under Katarina Luksepps ledning har utvecklats till en mycket intressant och självständig tidning och vi vill lyckönska nya redaktören tidigare också Tfk skribenten Minna Nyman Sabbadini medan Luksepp förkovrar sig i Norge.

En annan tidskrift som vi vill rekommendera som mycket läsvärd i närliggande frågor är "**Socialpolitik**" under Maria Wallins ledning. www.socialpolitik.com

LM, red

Livsfilosofin är tolvstegsbehandlingens kunskapsbas

Gudni Stefánsson är från Island och har sedan 80-talet arbetat med 12-stegs behandling i Sverige och kriminalvården samt i Island. Sedan 2004 arbetar han med att utveckla ett certifieringsprogram för tolvstegsbehandlingens lärprocesser (CTL). Fokus är på framkomliga och beprövade vägar ut ur missbruk. Han har tidigare medverkat i Tfk.

AV GUDNI STEFÁNSSON

Tolvstegsbehandling är en effektiv behandling inom missbrukarvården (SBU, 2001). Denna behandlingsform har eget språk och egen livsfilosofi att falla tillbaka på. Detta har skapat svårigheter i kommunikationen med remitterter. Det har hindrat att metodens möjligheter används fullt ut. Detta har vidare gjort att metodikens begränsningar är förbisedda och att kvalitetssäkringen är diffus. Här föreslås en plattform för samsyn. Jag har sedan mitten av åttiotalet arbetat med utveckling och uppsättning av behandlingsprogram samt handledning och personalutbildning på offentliga såväl som privat drivna tolvstegsbehandlingar i Sverige. Vidare har jag sedan 1988 ett par tre gånger om året förestått Workshop i Island. Workshopen har blivit en populär samlingsplats för svens-

ka tolvstegsbehandlare, remitterter och andra intresserade. Där har samlats viktig kunskap om svensk tolvstegsbehandling och uppstått en plattform för samtal mellan olika professionella. Ett påtagligt resultat av våra träffar är utveckling av certifieringskurser i tolvstegsbehandlingens kunskap och lärprocesser för alla som använder tolvstegsprogrammet som verktyg så som remitterande socialarbetare, sjukvård och behandlare (se hemsidan www.12.is). Tolvstegsbehandlingen arbetar utifrån tolvstegsfilosofin, som grundar sig på ett program för tillfrisknande från alkoholism, de tolv stegen. Dessa beskrivs i AA-boken (Anonyma Alkoholister svensk översättning, 1986), som är grunddokumentet för tolvstegsfilosofin och först utgiven i USA 1939. Det finns klar evidens på ett starkt

samband mellan nykterhet och deltagande i AA, och visst stöd för detta samband för narkomaner inom systerorganisationen NA, enligt Socialstyrelsens nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård (Nationella riktlinjer, 2007). AA talar om sin metod som en andlig lösning som snarare är känslomässig än religiös. Metoden bottnar i en mer njutbar livsfilosofi än den som ledde till ett liv i missbruk och leder till ändrat beteende, bättre relationer till omvärlden och ofta helnykter livsstil. Målet med tolvstegsbehandling är att uppnå en känslomässig balans utan droger med hjälp av tolvstegsfilosofin. Vi talar om att hjälpa till självhjälp och att tolvstegsprogrammet är ett självhjälpssystem och ett handlingsprogram som förmedlas genom upplevelser här och nu.

Tolvstegsbehandlingen kom till Sverige främst genom två kanaler. Dels kom den från staten Minnesota i USA genom engelsktalande, amerikanska terapeuter och patienter som behandlats på behandlingshemmet Hazelden. Runt dem bildades SCAA, en intresseorganisation för främjande av Minnesotamodellen i Sverige. Vidare kom tolvstegsbehandlingen till Sverige från den skandinaviska VON-behandlingen och SAA i Island genom färdigtränade svensktalande behandlare och svenska patienter som behandlats på VON. Dessa var inte organiserade, men arbetade på de flesta tolvstegsbehandlingar som fanns i Sverige under åttiotalet och förde med sig behandlingsskunkskapen på det viset. Det stora problemet vid införande av metoden var att vem som helst inte kunde lära sig bli tolvstegsbehandlare. För att kunna förmedla upplevelser från en livsfilosofi, så måste den som förmedlar den också leva i den. Detta är en

av stötestenarna för samarbete med andra inom missbrukarvården och ett problem när det gäller kvalitetssäkring och utbildning av behandlare. Den andra stötestenen är att kunskapen som förmedlas på tolvstegsbehandling förmedlas inte teoretiskt genom enskild inläring, utan livsfilosofiskt genom upplevelser här och nu i en stark läroprocess tillsammans med andra. Det innebär att gängse teoretiska alkohol och drogoterapeututbildningar har begränsat värde i en god tolvstegsbehandling. Det är skillnad på att veta och att vara. Vi kan veta att ett konstverk har en viss yta uttryckt i cm, men vi upplever konsten olika. Vårt vetande bestäms av förmågan att tillgodogöra sig kunskap. Vårt varande och våra upplevelser bestäms av vår livsfilosofi. Livsfilosofin bestämmer det som är gott och det som är ont. Alla människor har livsfilosofisk kunskap som styr deras val i livet och leder dem till olika upplevelser. Denna kunskap ligger utanför de strikt vetenskapliga ramar som vi omgärdar kunskap med i vårt vetenskapligt styrda samhälle.

Aristoteles brottades med frågan om kunskap under antiken. Han sade att förutom den vetenskapliga sanningen (episteme), fanns det tekniskt kunnande och fronesiskt kunnande som styr upplevelser. Inom tolvstegsbehandlingen förmedlas det fronesiskt kunnande och inte nödvändigtvis det vetenskapliga kunnandet som ger examen. Det är anledningen till att de som lärt enbart teori inte har mycket att tillföra tolvstegsbehandling. De som har båda delarna är däremot värdefulla. Det fronesiska kunnandet är i dag aktuellt som föremål för forskning inom bildning och demokrati (Gustavsson, 1995/2003, 2005). Fronesis är kunskapen om hur sam-

hällen byggs och hur folk relaterar. Denna kunskap bottenar i ens livsfilosofi och politiska ställningstagande. Fronesis är relationernas, hjärtats och känslans kunskap. Tolvstegsbehandlingen förmedlar fronesis utifrån tolvstegsfilosofin genom ett strukturerat schema där manualbaserade föreläsningar och grupper varvas. I föreläsningarna berättar föreläsaren om personliga erfarenheter av att lösa känslomässiga problem inom tolvstegsfilosofin och i grupperna löses känslomässiga problem gemensamt. Grupparbetet hjälper människan att visa sina känslomässiga grunder i livet och se andra och deras sida av saken. Förmågan att sätta sig in andras liv och känna med andra tränas och utvecklas. Patienterna rekommenderas att fortsätta detta arbete i någon tolvstegsgrupp efter att behandlingen avslutats. Problemet som behandlas inom missbruksvården är mycket diskuterat, men lösningen av problemet har fått litet utrymme. Det finns inom medicin och beteendevetenskap så många vetenskapliga förklaringar till både alkoholism och beroende att vi lugnt kan konstatera att vetenskapen ännu inte har blivit överens om vad beroende är (Stefansson 2003).

Det enda alla är överens om är att beroende är ett stort problem och att lösningen på det problemet skulle innebära stora besparingar inom bl.a. socialtjänst, sjukvård och kriminalvård, samt i mänskligt lidande. Det är därför viktigt att se hur en fungerande lösning definierar problemet. I AA-boken beskrivs alkoholism som en sjukdom. I denna beskrivning av problemet tar tolvstegsbehandlingen avspark och hävdar att alkoholism är en sjukdom. Det är läkaren dr. Silkworth som utifrån sin

kliniska erfarenhet beskriver sjukdomen alkoholism som liknande en allergi. Han beskriver den patient han möter och hennes sug efter alkohol så här: ”Detta verkligen pockande begär är begränsat till denna grupp av individer och visar sig aldrig hos den vanliga tillfällighetsdrickaren. Dessa allergiska människor kan aldrig utan risk förtära alkohol i någon form. När de en gång har fått denna vana och funnit att de inte kan bryta den, när de en gång har förlorat sitt självförtroende, sitt förtroende för allt mänskligt, då hopar sig deras problem och blir förvånansvärt svåra att lösa .... Ett ytligt, känslolöst vädjan räcker sällan.

Det budskap, som kan intressera och hålla fast intresset hos dessa alkoholister måste ha djup och värde.” (Anonyma Alkoholister svensk översättning, 1986). Dessa rader ger oss en problemformulering och antyder lösningar genom de tolvstegen. På ett antal workshopsammankomster i Island har vi samsats om att det som kännetecknar beroende människor är ett känsloliv som präglas av tillitsbrist, ängslan, rädsla, skam, bitterhet, isolering, misstänksamhet, självömkän, vrede och liknande känslor som kan betecknas som andlig, känslomässig smärta eller bristande inre tillit. Vi har sett det som viktigt att tolvstegsbehandlingen arbetar med att stärka den inre tilliten där känslor som kärlek, hopp, tolerans, tålmod, tacksamhet, självtillit och självrespekt verkar som lindring mot den alkoholistiska smärtan. Vi kallar detta tillitsmodellen. Tillitsmodellen är fri från olika teorier om uppkomsten av dessa känslor. Vi har bara konstaterat att de förekommer i vårt dagliga arbete och gör mycket ont inuti patienten. Detta har varit en plattform att samtala på oavsett

hur man definierade missbruksproblematiken.

För att åstadkomma inre tillit hamnar konsten *att acceptera* i fokus. I första hand är viktigt att acceptera att "loppet är kört" och att man aldrig kan dricka eller droga igen utan att skada sig själv eller andra. Tolvstegsbehandlingen hjälper patienten genom att lära patienten att acceptera sitt liv här och nu, bejaka upplevelsen av en sjukdom som kännetecknas av andlig smärta, axla ansvaret för sjukdomen, peka ut en väg ut ur den andliga smärtan genom tolvstegsgrupper, hitta vägen till en andlig kraftkälla genom gudsbegreppet. Det kan vara genom att återknyta till barnatron, eller inte. Definitionen av Gud eller en högre makt är patientens eget val som behandlingen inte bör lägga sig i. Gud i behandlingen är en privatangelägenhet. Många har en högre makt, andra kan använda visdomen i dessa rader för att hitta vägen till det lugnande accepterandet:

*Gud ge mig sinnesro att acceptera
det jag inte kan förändra,
mod att förändra det jag kan och
förstånd att inse skillnaden.*

Ett av det som jag personligen fick acceptera när jag kom till tolvstegsfilosofin var att en massa människor hämtade sin andliga kraft genom bön till en Gud, eller högre makt som man säger inom tolvstegsfilosofin. Högre makt som begrepp påminner oss om att Gud, religion och tro upplevs olika av olika människor inom olika trosystem. Självt tyckte jag att gudsbegreppet var otroligt pinsamt och ovetenskapligt, men jag fick lära mig att andra människor hämtade avsevärd kraft från sin tro för att

leva och överleva. Detta lärde jag mig respektera och i ljuset av erfarenhet har jag omvärderat tron. I dag anser jag tron effektivare än det mer vetenskapliga medicinska tablettalternativet inom behandling av beroende. Jag ställer i dag helhjärtat upp på tolvstegsfilosofins förklaring: "Gud så som du själv förstår honom", eller "högre makt". En förklaring som påminner mig om att Gud är en privatangelägenhet. Jag har min tro för mig själv och förklarar inte "den enda sanna tron" för någon annan.

Sjukdomsbegreppet och Gud har varit stöttestenar i samtalet med andra professionella, men det som skapat mest missförstånd och hindrat kvalitetssäkring av tolvstegsbehandlingen är att den styrs av tolvstegsfilosofin och inte teoretiska lärosatser. Om vi ser utvecklingen mot ett fruktbart samtal som en lärande process inom organisationer då kan vi hämta en modell från arbetslivspedagogiken som plattform för samtalet. Dale (1999) ser den lärande organisationen i tre nivåer. Han talar om en teoretisk nivå där begrepp myntas, en planeringsnivå där personalen lägger upp sitt arbete och en praktisk nivå där arbetet utförs. Dale anser att lärprocess som leder till nytänkande och utveckling i en organisation hämtar sin näring i kunskap som flödar mellan dessa tre nivåer. Detta är en vägledande ram eller heuristik för att bygga en begreppsstruktur som kan relatera alkoholism och tolvstegsbehandlings fronesiska kunskap till en epistemisk begreppsstruktur. Det som kännetecknar tolvstegsbehandlingen är att planeringsnivån och utförandenivån styrs inte från en teoretisk nivå utan ifrån tolvstegsfilosofiens fronesiska kunskapsbas. För att Dales modell ska kunna användas måste den

därför utvidgas med en filosofisk nivå som ligger ovanför den teoretiska nivån. Den utvidgade modellen beskriver då flödande av kunskap mellan fyra nivåer: en filosofisk nivå där fronesiska begrepp myntas och principer utvecklas, en teoretisk nivå där teoretiska begrepp definieras och relationerna mellan dem lyfts fram, en planeringsnivå där insatser beslutas och en utförandenivå där själva arbetet utförs. Denna modell rekommenderas varmt i ljuset av erfarenheter från workshop. Den kan rätt använd bli den plattform som behövs för att samtalet mellan tolvstegsbehandling och andra professionella ska bli fruktbart och för att förståelse ska vakna för metodens möjligheter och begränsningar, samt vid utvärdering och kvalitetssäkring av tolvstegsbehandling. Den som behandlar utifrån den filosofiska nivån lägger förmodligen stor vikt vid gemenskap i patientgruppen. Ser behandlingen som drivhus fyllt av värme, ljus och kärlek där patienten accepterar sin sjukdom i ljuset av nya insikter och i en stark, gemensam läroprocess. Jag har känslan av att den som behandlar enbart från den teoretiska nivån lägger vikt vid erkännanden, att bryta förnekande och konfrontera patienten till accepterande. I mina ögon är det senare som att måla lackmuspapper rött för att visa en kemisk reaktion.

Gudni Stefánsson
12@12.is

Litteratur

- Anonyma Alkoholister (1986). (AA, översättare). Stockholm: AA-Förlaget (Original arbete Alcoholics Anonymous, 1939, 3: e uppl. 1976). (Endast i distribution genom AA-förlaget, Box 16387, 103 27 Stockholm).
- Dale, E. L. (1999). Utdanning med pedagogisk profesjonalitet. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS.
- Gustavsson, B. (1996/2003). Bildning i vår tid. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gustavsson, B. (2005). Bildning och demokrati. ALBA.NU 2005-04-14. (Kan laddas ned från www.alba.nu)
- Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård. Vägledning för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhet för personer med missbruksproblem och beroendeproblem (2007) Stockholm: Socialstyrelsen. SBU rapport nr. 156/I-II (2001): Behandling av alkohol- och narkotikaproblem, en evidensbaserad kunskapssammanställning. Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering.
- Stefánsson, G. (2003) Socialtjänstens alkoholbehandling som arbetslivspedagogiskt projekt. Örebro Universitet, Pedagogiska institutionen. (C-uppsats). (Kan laddas ned som pdf-fil från www.12.is, avdelningen artiklar och uppsatser.)

Utvärdering av fyra behandlingsprogram

AV MARIA DANIELSSON

VARFÖR OCH VILKA?

Kriminalvårdens främsta uppgift är att minska brottsligheten och att öka tryggheten i samhället. En del i detta är målsättningen att personer som döms för brott och genomför sin verkställighet i Kriminalvården efteråt ska vara bättre rustade än tidigare att klara ett liv utan kriminalitet och droger. Målsättningen sammanfattas i mottot ”*Bättre ut*”.

Ett steg mot detta mål är att bedriva brotts- och missbruksrelaterade behandlingsprogram som i forskning visat sig minska återfall i brott, eller evidensbase-
rade program. Detta innebär att programmet har undersöks av varandra oberoende forskare i studier med god forskningsmetodik och funnits ha brotts-reducerande effekt. Programmen ska också fortlöpande utvärderas genom att klienter som har gått programmet följs upp beträffande återfall i brott och jämförs med en likartad klientgrupp som inte har genomgått programmet.

Kriminalvården har nu genomfört sådana utvärderingar för programmen BrottsBrytet, One-to-One, Våga Välja samt 12-steg. Resultaten redovisades den 12 maj vid ett heldagsseminarium för berörd personal inom Kriminalvården.

HUR GJORDE VI?

De klienter som gått program skulle ha avslutat (fullföljt eller avbrutit) programmet under åren 2003-2006. De som gick program på anstalt skulle också ha frigetts under åren 2003-2006. För programmet Våga Välja valdes bara de klienter som fullföljt programmet samt år 2002 var också med i den studien.

Som kontrollgrupper valdes klienter som inte gått några program under åren 2003-2006 (2002-2006 för Våga Välja). De klienter i kontrollgruppen som dömts till fängelse skulle också ha frigetts under samma tid och klienter inom frivården skulle ha påbörjat sin verkställighet. Kontrollgrupperna som var så lika de behandlade grupperna som möjligt valdes ut för respektive program.

Under hösten gjorde vi uttag ur Kriminalvårdsregistret (KVR) för att få information om vilka klienter som dömts till nya brott i dom till kriminalvårdspåföljd. Vi använde oss också av andra uppgifter om klienterna, t.ex. ålder, kön, medborgarskap, missbruksskattningar, typ av brott, påföljd, tid i anstalt och tidigare kriminalvårdserfarenhet. Dessa uppgifter användes (kontrollerades för) i analyserna för att resultaten inte skulle påverkas av olikheter

mellan en behandlad grupp och en kontrollgrupp som beror på dessa faktorer. Analysen tar också hänsyn till att vi följt klienterna olika lång tid.

HUVUDRESULTAT

De som fullföljt programmet **Våga Välja** visade sig ha en 14 procents lägre risk att återfalla i brott jämfört med kontrollgruppen. I denna analys fanns inte klienter som avbrutit programmet med.

Också det individuella programmet One-to-One visade på minskat återfall för dem som fullföljt programmet. När de som fullföljt jämfördes med kontrollgruppen pekade resultaten på en minskad risk med 25 procent att återfalla brott. När man också tog in de som avbrutit programmet (50%) fann vi inga resultat som kunde påvisa en minskad risk för återfall i brott.

För programmet **Brotts-Brytet** kunde vi inte hitta någon minskad risk för återfall i brott vid en jämförelse mellan den behandlade gruppen och kontrollgruppen. Inte heller när vi jämförde bara dem som fullföljt programmet med kontrollgruppen kunde vi hitta någon effekt av programdeltagandet.

Klienter som fullföljt **12-stegsprogram** (enligt vår definition) hade 17 procents lägre risk att återfalla i brott jämfört med övriga program. Resultatet stod sig även när de avbrutna togs med i analysen.

VAD BETYDER RESULTATEN?

Dessa i huvudsak positiva resultat ligger i linje vad man funnit i internationell forskning. Detta tyder på att Kriminalvården idag bedriver behandlingsprogram riktade mot brott och missbruk med god kvalitet. Problem med avhoppande klienter finns även internationellt och en viktig uppgift för Kriminalvården är att förbättra rutinerna för att ge rätt program till rätt klienter.

I analyserna har vi kunnat ta hänsyn till en mängd faktorer som är kända för att påverka återfall i brott. Individuella förklaringsfaktorer som till exempel motivation, negativ attityd, impulsivitet eller psykiatriska besvär som är kopplade till om en klient lyckas avhålla sig från att begå nya brott, har vi däremot inte information om i dessa studier. Dessutom kunde inte uppgifterna om narkotika- och/eller alkoholmissbruk användas i analyserna för Brotts-Brytet och One-to-One användas eftersom informationen saknades för en stor andel av klienterna.

En invändning mot denna typ av studie är att återfallsdata baseras helt på uppgifter om brott som lett till lagföring med kriminalvårdspåföljd. Det så kallade mörkertalet är för den aktuella typen av brottslighet är relativt högt. Det finns med stor säkerhet kriminalitet både i de behandlade grupperna och i kontrollgrupperna som aldrig lett till kriminalvårdspåföljd och som därför inte beaktas i analyserna. Det är inte något som talar för att mörkertalet skulle vara större eller mindre i de behandlade grupperna än i kontrollgrupperna. Därmed borde resultaten vara generaliserbara oavsett mörkertal.

Det är glädjande att kunna visa resultat som tyder på att Kriminalvårdens satsning på programverksamheten verkar vara riktig. Kommande analyser bör bl.a. inriktas på att ge svar på om det är möjligt att bättre selektera ut de grupper av klienter som har förutsättningar att fullfölja program och därigenom också återfalla i brott i mindre utsträckning.

Maria Danielsson
maria.danielsson@kriminalvarden.se

För mer detaljerad information hänvisas till rapporterna som finns tillgängliga på Kriminalvårdens hemsida www.kriminalvarden.se